

Ticari Kapitalizmin Kısa Tarihi

Jairus Banaji, Çev. M. Murtaza Özeren

İstanbul, Dergâh Yayınları, 2023, 200 sayfa, ISBN: 978-625-8437-50-8.

Batuhan TAŞKIN*

İnsanlığın var olduğu andan itibaren ticaret, alışveriş, sermaye, ürün, ticari etkileşim, tüccar gibi kavramlar yaşamaktadır. Nitekim bu kavramlar her dönemde farklı anlamlandırılmış ve farklı biçimlerde uygulanmıştır. Paranın icat edilmediği zamanlarda alışverişin elde bulunan ürünlerle takas yöntemiyle yapılması ve elde edilen sermayeyle de farklı bir ürünün değiştirilmesi söz konusu olmuştur. Paranın icadıyla da ürünler fiyatlandırılarak satın alınmış, ihtiyaçlar sağlanmıştır. Para sisteminin alışverişe entegre edilmesi neticesinde sermaye ve tüccar sınıfı ön plana çıkmıştır. Bu iki kavram bilhassa Orta Çağ'da İtalyan şehir devletleri aracılığıyla bölgeler arasında ticaretin ön plana çıkmasıyla daha da aktif bir şekilde kullanılmıştır. Nitekim bu kullanımın neticesinde XIX. yüzyılın sonlarından itibaren ekonomik sistemler belli kavramlarla açıklanmaya başlanmıştır. Bu kavramları ortaya atan kişiler ise kavramların geçmişini araştırırken Orta Çağ'daki sisteme atıfta bulunmuşlardır. Jarius Banaji'nin kaleme aldığı ve M. Murtaza Özeren tarafından *Ticari Kapitalizmin Kısa Tarihi* adıyla Türkçeye kazandırılan eserde, kapitalizm kavramının kökeni, altyapısı, hangi amaçlarla ortaya atıldığı ve kullanıldığı, sermaye kavramı doğrultusunda tarihsel dönemlerdeki rekabetler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yazımıza konu olan bu eser altı ana ve bir ek bölüm olmak üzere toplam yedi bölümden oluşmaktadır. Her bölüm kendi içinde çeşitli alt başlıklara ayrılmıştır. Birinci bölüm "Ticari Kapitalizmin Hakkını Teslim Etmek" adını taşımaktadır. Bölümün alt başlıklarından ilki olan "Sermaye Kavramı" adlı kısımda, sermaye kavramının dönemsel kullanımı, yaygınlaşması ve farklılıklarından bahsedilmiştir. Sermaye ve kâr algısı

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, batuhan.taskin@stu.fsm.edu.tr

doğrultusunda para ya da kâr elde etme amacı taşıyan şey anlamlarıyla, dönemsel farklar ortaya konulmuştur. İkinci alt başlık olan “Tüccar Kapitalizmi, Ticari Kapitalizm” adlı kısımda ise Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından ortaya atılmış materyalist görüş doğrultusunda önemli Rus, Fransız ve İngiliz düşünürlerin ortaya attığı fikirler tartışmaya açılmıştır. Bu fikirler doğrultusunda kapitalizmin kökenlerinin tüccarlar üzerinden mi yoksa ticari ilişkiler üzerinden mi aranması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Pokrovski, Dobb, Tawney, Williams, Cain, Hopkins, Ingham, Brewer, Vilar, Mousnier, Dias, Carriere, Sarter gibi düşünürlerin kapitalist düzenin oluşumunda etkisi olan ve bu sistemin kökenlerinin nerede olduğuna dair ortaya koydukları görüşler açıklanmıştır. Bu görüşlerin neticesinde yazar, kendi fikrini açıklamadan başlığı sonlandırmıştır. Ancak İngilizlerin ve Fransızların ortaya atmış olduğu ticari rekabet düşüncelerini tam olarak kendi tarih okumalarına bağlamıştır. Böylece tüccar kapitalizmi düşüncesine yatkın olduğu anlaşılmıştır. Bu durum, kapitalizm bir ekonomik model olduğuna göre “Tüccar sermayesinin, kapitalizmi etkilediğini ya da kökenlerini oluşturduğunu mu anlayacağız?” sorusunu akıllara getirmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde insanlık sürekli bir ilerleme hâlinde olmuştur. Nitekim ilk olarak Akdeniz’de ticari kolonilerin kurulması, farklı güçlerin ve medeniyetlerin bu havzaya hâkim olması, Doğu ve Batı’nın karşılaşmasıyla oluşan kültürel etkileşimle ticari ilişkilerin kurulması, Coğrafi Keşiflerin sonucunda Batı için yeni ticaret yollarının bulunması ya da Doğu için var olan ticaret yollarını Batılıların kullanması gibi birçok olay meydana gelmiştir. Bu olaylar doğrudan birbirini tetiklemiş ve bölgeler arasında ticaretin hacmi daha da artarak devam etmiştir. Ticaret hacminin artması ise doğrudan yeni bir ticari düzenin oluşmasında etkili olmuş ve tüccarların sermayesinin artmasını sağlamıştır. Ortaya çıkan yeni düzen olan kapitalizmin kökenlerini doğrudan ticari kapitalizmde ya da tüccar kapitalizmde aramak eksik sonuçların oluşmasına neden olmuştur. Zira yeni ticari düzenin oluşturulmasında tüccarların ve ortaya koydukları sermayenin büyük bir etkisi olmuştur. Ayrıca kapitalizmin kökenlerini doğrudan İtalyan şehir devletleri ve onların kurduğu ticari düzende aramak da eksik bir sonuca varmaya neden olacaktır. Nitekim her dönemin kendine has özelliklerinin ve anlayışının olduğuna dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu durumda kapitalist düzenin kökenlerini tek bir dönemde aramanın eksik görüşlerin ve fikirlerin ortaya atılmasına neden olduğunu söylemek gerekir.

Üçüncü ve son alt başlık olan “Ticari Kapitalizm İçin Vaka Oluşturmak” adlı kısımda da yukarıda değindiğimiz olayların açıklaması doğrultusunda iki ticari örnek üzerinde durulmuştur. Bu örnekler, modern kölelik ya da köleliğin canlanması ve Hollanda Doğu Hindistan Şirketinin operasyonlarıdır. Burada, üretici tüccarın kapitalist olabileceği ve tüccarların doğrudan üretime müdahale edebileceği düşünceleri doğrultusunda “Ticari sermaye tüccar kapitalizmini etkiler mi?” sorusu üzerinde durulmuştur. Üretimin ve piyasanın tüccarların elinde bulunması ve sermayelerinden dolayı müdahale edebileceği sonucuna varılmıştır. Ayrıca sanayinin gelişmesi doğrultusunda, geçmişin tüccarlarının birer sanayici olduğu da aktarılmıştır. Bu açıklama önemlidir, zira yukarıda da belirttiğimiz gibi her dönemin kendine has özellikleri ve kuralları olduğundan, gelişen olaylar silsilesinde tüccarların kendilerini yeniledikleri ve dönemlerine ayak uydurdukları görülmektedir. Her dönemde kurulan ticari düzene tüccarlar, sermayeleriyle ayak uydurmayı ve

aktif olmayı başarmışlardır. Dolayısıyla kapitalizm açıklanırken, tarihsel bir dayanak aramak yerine ticari düzen ile tüccarlar arasındaki ilişkinin göz önünde tutulması gerekmektedir. Böylece ticari düzenin ve tüccarların dönemselsüreç içerisinde değişerek kapitalist düzenin kurulmasında etkili olduğu anlaşılacaktır.

Eserin ikinci bölümü “Ticari Kapitalizmin Alt Yapısı” adını taşımaktadır. Bölümün alt başlıklarından ilki olan “Ticaret Kolonileri” adlı kısımda, Marx tarafından ortaya atılan dolaşım anlayışı ön planda tutulmuştur. Nitekim yazar, bu anlayış doğrultusunda sermayenin dünya üzerinde dolaşımını aktarmayı amaçlamıştır. Dünyadaki tüm bölgeleri birbirine bağlayan ticaret ağlarının ve kolonilerinin üzerinde durmuştur. Ayrıca *factory* olarak nitelendirdiği ticaret hanlarının önemine de değinmiştir. Doğu ve Batı arasındaki ticari yolların birleşimi neticesinde Mısır, Asya, Çin, Hindistan ve Avrupa arasındaki ticaret doğrultusunda dönem dönem ön plana çıkmış olan şehirlerden ve bu şehirlerde bulunan ticaret hanlarından bahsetmiştir.

İkinci alt başlık olan “Toptan Satış Pazarları” adlı kısımda ise ticaret yolları üzerinde bulunan şehirlerden ve şehirlerdeki pazarlardan bahsedilmiştir. Dönemselsüreç içerisinde gelişen olaylar neticesinde şehirlerin, dönemselsüreç içerisinde önemi kaybettiği belirtilmiştir. Yazar, XVI. yüzyılda Lizbon şehrinin baharat ticaretinde ön plana çıktığını ve bu ticareti tekelinde tutan Venedik’in etkisini kırdığını aktarmıştır. Portekizliler ve İspanyollar tarafından gerçekleştirilmiş olan Coğrafi Keşifler sonucunda Venedik’in ticari etkisi kırılmıştır. Aynı başlık altında yazar, 1840-1870 yılları arasında bölgeler arası ticaretin beş kat arttığını belirtmiştir. Bunun bölgeler arası ulaşım imkânlarının ve teknolojinin gelişmesinden kaynaklandığı düşünülebilir.

Bölümün üçüncü ve son alt başlığı olan “Tahviller” adlı kısımda ise tahvil senetlerinin ticari düzende önemli olduğunu ve ticari kredi olarak nitelendirildiği aktarmıştır. Yazar, Avrupa’da tahvil senetleri ve diğer senetlerin tekelinin İtalyanların elinde olduğunu belirtmektedir. Nitekim bu çıkarım doğrudur. Zira İtalyanların Akdeniz ve Karadeniz üzerinden bölgeler arası gerçekleştirdiği ticaretin yansımaları Avrupa’da da hissedilmiştir. Böylece Coğrafi Keşifler ve sonrasındaki sürece kadar İtalyanların, özellikle Venedik’in Avrupa ticaretinde büyük bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Yazar, XVI. yüzyılda tahvil senetlerinin piyasasının Piacenza fuarına geçtiğini ve XVIII. yüzyılda Avrupa’nın tamamında dolaşıma girdiğini aktarmıştır. Ancak bu tespiti alternatif olarak “XVIII. yüzyıldan önce tahvil senetlerinin ulaştığı bölgeler nerelerdi?” sorusunu akıllara getirmektedir. Bu sorunun cevabı İtalyan arşivlerinde bulunan belgelerden öğrenilebilir. Ayrıca İtalyanların Avrupa içindeki ticari işlev sınırlarının bilinmesi de gerekmektedir. Bu başlıkta son olarak, tüccar sermayesinin dönemselsüreç içerisinde aktif bir rol oynadığından ve ticari sistemi etkilediğinden bahsedilmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar eski tarz tüccarların anlayışının hâkim olduğu ve bu tarihten itibaren yeni bir düzene geçildiği aktarılmıştır. XIX. yüzyıla kadar tüccar sermayesinin hâkim olmasının asıl sebebi, tüccarların dönemselsüreç içerisinde aktif bir rol oynadığından ve ticari sistemi etkilediğinden bahsettiğimiz gibi, eskinin tüccarının dönemin sanayicisi olması ticari düzeni etkilemektedir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonraki süreçte tüccarların etkisinin kırılması ise farklı bir araştırma sorusudur. Ancak bu tarihten itibaren devletlerin, müstemlekeleri üzerinde otorite sağlamalarının tüccar gücünün kırılmasında etkili olduğu düşünülebilir.

Eserin üçüncü bölümü “Sermayelerin Rekabeti” adını taşımaktadır. Bu bölümde, dünyadaki ticari düzenin ve bölgeler arasındaki ticarete aktif olan güçlerin kısa tarihi verilmiştir. Bölümün alt başlıklarından ilki olan “Bizans: Rum Başkentinin İtaati” adlı kısımda, Konstantinopolis’in coğrafi konumundan ve bölge ticaretindeki öneminden bahsedilmiştir. Bizans üzerinde ticari anlamda, İtalyan şehir devletlerinden Venedik ve Cenova’nın etkisi aktarılmıştır. XI. yüzyıldan itibaren Venedik’e verilmiş olan ticari imtiyazlar neticesinde Bizans ekonomisi dışarıya bağımlı hâle gelmeye başlamıştır. Bizanslılar ise Venedik etkisini kırmak adına Cenova’ya ticari imtiyazlar vermeye başlamıştır. Yazara göre bu durum, Bizans ekonomisini daha da bağımlı hâle getirmiştir. Zira yazar, artan İtalyan etkisinin, Bizanslı tüccarların da imtiyazlardan yararlanmak ve Cenova-Venedik vatandaşı olmak istemelerinin bu durumun artmasında etkili olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu durumun 1204 senesinde Konstantinopolis üzerine gerçekleşmiş olan Haçlı seferinin sonrasında arttığını da eklemiştir. Burada yazarın aktardıklarının yanı sıra Bizans’ın siyasi durumuna da bakmak gerekmektedir. Nitekim Bizans, V. yüzyıldan itibaren batı sınırlarında başlayan Cermen, Hun, Peçenek, Kuman-Kıpçak, Bulgar, Hazar tehditleri ve sonraki süreçlerde de Normanların baskısı; doğu sınırlarında ise Müslüman Arapların başlatmış olduğu tehdit ve XI. yüzyıldan itibaren Selçuklu Türkmenlerinin akınlarından dolayı siyasi açıdan zor bir durumda kalmıştır. Bu zorluk içerisinde başlayan Haçlı Seferleri neticesinde de müttefik arayışına girmiştir. İlk olarak Venedik’e, XIII. yüzyılın ortasından itibaren de Cenova’ya ticari anlamda bağımlı hâle gelmiştir. Böylece 1453 senesindeki yıkılışına kadar, içinde bulunduğu ticari durumdan ötürü denge politikası izlemiştir.

İkinci alt başlık olan “Venedik’ten Portekiz’e” adlı kısımda, Akdeniz ticareti üzerinde Venedik’in etkisinden bahsedilmiştir. Nitekim Haçlı Seferleri neticesinde bugünkü Orta Doğu bölgesinde Haçlı devletleri kurulmuştur. Kurulan bu devletlerden Venedik ve Cenova ticari imtiyazlar elde etmeyi başarmıştır. Yazar burada, 1291 senesinde Cenova’nın bölge ticaretinde etkisiz hâle getirildiğini ve Venedik’in etkili olduğunu aktarmıştır. Böylece başta şeker ve baharat olmak üzere birçok ürünün ticaretini tekeline alan Venedik, Avrupa ticaretinde de etkili bir konuma yükselmiştir. Ayrıca Venedik’in bu yükselişinin yanında Hindistan’daki Malabar bölgesinde de Müslüman tüccarların sayısı artmıştır. Yazar bu durumu Haçlı Seferleri sonrasında Akdeniz’de artan İtalyan tüccarların sayısına benzetmektedir. Bu benzetim oldukça yerindedir. Zira farklı bölgeye yeni tüccarların gelmesi, yerel tüccarları farklı bölgelere yönlendirmiştir. XV. yüzyıldan itibaren başlayan Coğrafi Keşifler ile ticaret yollarında değişimler meydana gelmiş, Batılılar Doğu’nun ticaret yollarını doğrudan kullanmaya başlamışlardır. Portekizlilerle ve İspanyollarla başlayan bu süreç, Venedik’in tekeline büyük ölçüde etkilemiştir. Eserde, baharat ve şeker ticaretinde Venedik’in etkisinin kırıldığına ve önem kaybettiğine değinilmektedir. Bununla birlikte Venedik’in etkisinin tamamen kırılmasının XVII. yüzyılda gerçekleştiği de aktarılmaktadır. Portekizlilerin, Afrika kıtasını dolanarak Hindistan’a ulaşmaları neticesinde “rekabetçi ticaret” ön plana çıkmıştır. Yazara göre, Portekizlilerin oluşturduğu bu sistem, bölgeye Hollandalıların ve İngilizlerin gelmesinde etkili olmuştur. Nitekim Portekizlilerin doğrudan bölgede koloni kurmamaları, Hintli yerli tüccarlarla iş birliği yapmaları dolayısıyla kalıcı olmadıkları da belirtilmektedir. Bu duruma devletin maliyesi ile ticaretin sermayesinin bir olduğu *kraliyet kapitalizminin* kullanılması da bir sebep olarak gösterilmiştir. Yazarın buradaki tespitlerinde haklılık

payı oldukça yüksektir. Ancak Portekizlilerin başlatmış olduğu keşiflerin tamamının devlet desteğiyle yapıldığını unutmamak gerekmektedir. Ayrıca dönemsel şartlar da göz önünde bulundurulduğunda, Doğu'nun mallarını Batı'ya taşıma ve ticareti tekellerine alma amaçlarının olduğu anlaşılmaktadır.

Üçüncü alt başlık olan “Hollanda Üstünlüğü” kısmında, Hollandalıların, kurdukları Hollanda Doğu Hindistan Şirketi vasıtasıyla Portekizliler yerine bölgeye hâkim oldukları aktarılmıştır. Yazar bu başlıkta, Hollandalıların kendi çıkarlarını ön planda tuttuğunu, tüccarlar vasıtasıyla oluşturulan şirket neticesinde ticari sermaye ile devletin ekonomisini birbirinden ayırdıklarını belirtmiştir. Böylece Hindistan'da kalıcı olmayı başarmışlardır. Ayrıca kendi kurdukları ticari sistemin neticesinde bölge ticaretinde aktif bir sermayenin dolaşmasını sağladıklarına değinmiştir. Böylece Asya'dan Avrupa'ya ticaretin aksamaması amaçlanmıştır.

Dördüncü ve son alt başlık olan “İngiltere'nin Hâkimiyeti Ele Geçirmesi” adlı kısımda ise İngiliz sistemi ve 1784 senesinde yaşadığı kırılma üzerinde durulmuştur. Nitekim İngiliz ticari modelindeki temel esas, devletin gücünün ticari çıkarlar için kullanılabileceği ilkesidir. Bu durum, İngilizlerin yayıldıkları ve müstemleke kurdukları coğrafyalara bakıldığında daha iyi anlaşılmaktadır. Zira ticaret yollarının ve önemli ham maddelerin bulunduğu bölgeler olmasından dolayı *ithal et, geliştir ve yeniden sat* yöntemi de ortaya çıkmıştır. Yazara göre, İngiliz kapitalizmi günümüz kapitalist düzeninin temelini oluşturmuştur. Bu tespit bizce doğrudur. Zira kendilerinden önceki Portekizlilerin ve Hollandalıların oluşturduğu sistemler üzerine kurulmuştur. Böylece bu sistemde günümüzdeki kapitalist düzenin temelini oluşturmuş ve bunun devamlılık arz ettiği görülmüştür. 1784 senesinden itibaren ise, daha önce kurulmuş olan İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin kontrolünü devlet kendi eline almıştır. Böylece müstemleke oluşturdukları bölge doğrudan kontrol altına alınmıştır. 1914 senesine kadar devam edecek bu durum, İngiliz kapitalist düzeninin önemli bir ağını meydana getirmiştir. Sonuç olarak bu bölümde, tarihsel süreç içerisinde bölgeler arasındaki ticaretlerin kontrolünü sağlayan güçler ve oluşturdukları ticari sistemler anlatılmıştır. Böylece kapitalizmin kökenlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Ancak “Kapitalizmin kökenlerini ararken *kapitalizm* tabirini kullanmak ne derece doğrudur? Geç dönemlerde kullanılmış olan bu tabir, Venedik-Cenova dönemlerindeki sistemi tanımlamada yeterince kapsayıcı mıdır?” gibi sorular da ortaya çıkmaktadır.

Eserin dördüncü bölümü “Britanya Merkantalist Kapitalizmi ve 19. Yüzyılın Kozmopolitanizmi” adını taşımaktadır. Bölümün alt başlıklarından ilki olan “Temsilci Evlerinden Yönetim Acentelerine” adlı kısımda, Britanya/İngiliz müstemlekeciliği üzerinden değişen ticari sisteme değinilmiştir. Yazar doğrudan buharlı gemilerin icadı ile ticaretin hızlanmasını bu değişimin bir parçası olarak görmüştür. Nitekim devlet eliyle yönetilen ticari sistem doğrultusunda müstemlekelerde kurulmuş olan temsilci evlerinin işlevselliğini kaybettiğini ve tüccarların yeniden ön plana çıkmaya başladığını aktarmıştır. Başta Çin'de yaşanan Afyon Savaşlarının sonrasında tüccarların aktif bir rol alması, devlet bankalarından kredi çekmelerinde etkili olmuştur. Böylece, güçlerini arttırdıkları sırada devletin de desteğini almışlardır. Yazar bu durumu, temsilci evlerinden yönetim ya da yatırım acenteleri sistemine geçilmesi olarak değerlendirmektedir. Ayrıca bölgelerde bu acentelerin kurulması neticesinde İngiliz ticari sisteminin daha aktif ve işlevsel bir boyut

kazandığını da belirtmektedir. Bu durum da bölgelerde aktif olan yönetim acentelerinin yerel tüccarlar gibi güçlerle iş birliği yapmalarını ve egemen güç olmalarını sağlamıştır. Güçlü bir yapı içerisinde olmaları da İngiliz kapitalizminin oluşmasını ve ticari şirketlerin doğrudan endüstriyel sermayeyi kontrol edebilmelerini sağlamıştır. Kanaatimizce, yazarın bu tespitinde haklılık payı oldukça yüksektir. Geçmiş dönemlerden itibaren ticari gücü elinde bulunduranlar hem kendi devletlerinin hem de egemen oldukları bölgedeki yerel güçlerin üzerinde hâkimiyet kurmuşlardır. Ticari sistemlerin gelişmesi de geçmişten günümüze birbiriyle bağlantılıdır. Böylelikle İngiliz kapitalizmi ve ticari sistemi oluşurken geçmiş ticari sistemlerden etkilenilmiş, bunların eksiklikleri bulunmuş ve İngilizlerin kendi sistemleri ortaya çıkmıştır.

İkinci alt başlık olan “Şehir Kozmopolitizmi: ‘Kürenin Tüm Yüzeyi’” adlı kısımda ise İngiliz kapitalist sisteminin devletin ekonomisinin tamamına tesir ettiğinin altı çizilmiştir. Ayrıca ticarete aktifliğini kaybetmeye başladığı zamanlarda bu sistemin ticari anlamda genişlemelerine olanak sağladığı da belirtilmiştir. Yazar bu durumu, döneminde sadece İngiltere’nin küreselci çıkarlar güden bir güç olmasıyla bağdaştırmıştır. Nitekim Çin’de başlatılan II. Afyon Savaşı ve 1882 senesinde Mısır’ın işgal edilmesinin en önemli nedeni ticari çıkarlar olmuştur.

Üçüncü ve son alt başlık olan “Levant Patlamasında Yunan Egemenliği” adlı kısımda, Yunanlıların bağımsızlıklarını kazanmaları ile denizcilik ve ticarete ön plana çıkmalarına değinilmiştir. İngilizlerin desteğini almış olan Yunanlı tüccarlar, başta Karadeniz olmak üzere İstanbul’da aktif olmuşlardır. Oddessia Limanı’ndan getirdikleri buğdayları önce Sakız Adası, sonra da Akdeniz üzerinden Mısır’ın İskenderiye Limanı’na götürmüşlerdir. Böylece Akdeniz’de İngiliz destekli yeni bir ticari unsur meydana gelmiştir. Yunanlı tüccarların Osmanlı üzerinden de aktif oldukları ve İngilizlere verilen ticari imtiyazlardan yaralandıkları belirtilmiştir.

Eserin beşinci bölümü “Ticari Uygulamalar” adını taşımaktadır. Bölümün alt başlıklarından ilki olan “Sipariş Üzerimde Evde Üretim veya Kapitalist Yerli Endüstriler” adlı kısımda, tüccarların üretimdeki kontrolü ön planda tutulmuştur. XII. yüzyıldan itibaren başlayan bu kontrolün asıl amacı olarak sipariş üzerine üretim yapıldığı, XVIII ve XIX. yüzyıllarda da bu durumun devam ettirildiği belirtilmiştir. Kent ya da kırsal kesim fark etmeksizin talebe göre üretim gerçekleşmiş ve tüccar sermayesi bunun kontrolünü sağlamıştır. Ancak yazarın da belirttiği gibi XII. yüzyıldan itibaren müşteriye üretim yapılırken, XVIII-XIX. yüzyıllarda ise belirli bir gruba üretim yapılmıştır. Burada belirtilmiş olan fark oldukça önemlidir. Nitekim ortaya konulan iki amacın temelini dönemlerindeki ticari sistemler belirlemiştir. XII. yüzyılda, bulunduğu bölge ve civar yerleşim yerleriyle ticaret yapan bir üreticinin müşteri potansiyeli doğrultusunda üretim yapılmıştır. XVIII ve XIX. yüzyıllarda ise artan kapitalist sistem, toplumlarda sınıfsal ayrılıkları meydana getirmiştir. Bu ayrılıklar neticesinde de belirli bir kitle ya da grup için üretim yapılmıştır. Orta Çağ’da da sınıfsal ayrılıklar mevcuttur ancak kapitalist sistemdeki gibi bir sınıfın kazanması ve bir sınıfın da çalışması gerektiği bir düzen mevcut olmamıştır.

İkinci ve son alt başlık olan “Ticari Üretim” adlı kısımda ise iş gücü ve üretimin birbiriyle olan bağlantısına değinilmiştir. Ucuz iş gücünün ve pazar olanaklarının fazla olduğu yerde üretim hızlı bir şekilde

gerçekleşmiştir. Yazar, Orta Çağ'dan itibaren devam eden bu durumun kapitalist düzende de devam ettiğini belirtmiştir. Nitekim bu durumun günümüzde de devam ettiğini belirtmemiz gerekmektedir. Nitekim Çin'in nüfusunun fazla olması, ucuz iş gücünün oluşmasında etkili olmuştur. Ayrıca kalabalık nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması pazar olanaklarını da genişletmiştir. Bu durum, günümüzdeki büyük firmaların Çin'de fabrikalar kurmasında etkili olmuştur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi her gücün oluşturduğu ticari sistemler kendi şartlarına göre gelişmiş, birbirini etkilemiş ve günümüze kadar da gelmiştir. Yazar ise bu kısmı pamuk ve iplik üretimi üzerinden ele almıştır. İtalyanların aktif olduğu bu sektörün uzun bir zaman diliminde İngilizlerin eline geçtiğini ve ticari üretimlerinin mihenk taşı olduğunu belirtmiştir.

Eserin altıncı bölümü ise “Ticari Sermayelerin Dolaşımı” adını taşımaktadır. Bölümün ilk alt başlığı olan “Rekabet, Sürat, Dikeylik” adlı kısımda; bölgeler arasındaki ticaretin tüm zaman dilimlerinde yoğun bir şekilde sürdürüldüğüne, sermayelerin çeşitlenmesi neticesinde farklı bölgelerin ön plana çıktığına, siyasi oluşumlar arasında ticari rekabetlerin meydana geldiğine, her dönemde belirli pazarların ön plana çıktığına ve ürün ticaretindeki para akışının oldukça süratli işlediğine değinilmiştir. Her dönemde farklı bölgelerin ön plana çıkmasıyla bölgelerin birbiriyle olan ticaretinin tam anlamıyla sağlandığı, kapitalist sistem doğrultusunda isteklerin karşılandığı ve siyasi oluşumların bu sistem üzerinde egemenlik kurmak istediği belirtilmiştir.

İkinci alt başlık olan “Simsarların Nispi Özellikleri” adlı kısımda yazar, simsar olarak nitelendirdiği bölgesel tüccarların tutumlarından bahsetmiştir. Nitekim alınmış olan ticari imtiyazlar neticesinde farklı bir bölgede ticaret yapılırken, bölgenin en zengin tüccarından alışveriş yapılmıştır. Böylece bölgede ürün temini konusunda zaman kaybı ve sorunlar yaşanmamıştır. Bu durum da bölgeler arası ticaretin gelişmesinde oldukça etkili olmuştur. Yazar burada Venediklilerin Mısır'da, İngilizlerin Hindistan'da ve Fransızların Beyrut'ta bunu uyguladıklarını belirtmiştir. Ayrıca bu durum, bölgenin sosyokültürel yapısında söz sahibi olunmasında etkili olmuştur. Nitekim bölgenin en zengin tüccarının halk üzerindeki etkisini göz önünde tutulduğunda, bölgenin müstemleke hâline gelmesinin altyapısı da oluşturulmuştur.

Üçüncü alt başlık olan “Ürün Ticaretinde Zincirler” adlı kısımda, üretilen ya da satın alınan ürünlerin pazarlanmasına etki eden unsurlara ve sürece değinilmiştir. Yazar burada, Karl Marx'ın hükümet, çiftçiler ve tüccarlar üzerinden gerçekleştirilen satış zincirini örnek olarak göstermiştir. Ancak bu zincirin kapitalist düzenin anlamlandırılmasında eksik kaldığını da eklemiştir. Nitekim kapitalist düzende ürün satışının finansal olarak düzenlenmesinden ve ticari çıkarlar doğrultusunda sermayenin belirlenmesinden dolayı farklı unsurların da bu satış zincirine girdiğini aktarmıştır. Bölgeden bölgeye alıcıların, simsarların ve komisyoncuların sayısının değişmesi dolayısıyla ürünün dolaşım zincirinde farklılıkların meydana geldiğinin altını çizmiştir.

Dördüncü alt başlık olan “Dolaşım Süratleri” adlı kısımda, ticaretteki kârlılığın sermayeyi etkilediği ve ticaret yapılan bölge üzerinde de önemli bir tesiri olduğu belirtilmiştir. Cenova ve Venedik'in Bizans üzerinden elde ettiği kâr, bu duruma örnek olarak gösterilmiştir. Ayrıca sermayenin hızlı bir şekilde geri dönüş sağlaması ve kâr elde ettirmesi de ticareti etkilemiştir. Bu durumda, sermayenin hızlı ve güvenli bir

şekilde döngü hâlinde yayılması amaçlanmıştır. Böylece bankacılık sistemi gelişmiş ve bölgeler arası ticaretteki sermaye döngüsü kontrol altına alınmıştır.

Beşinci ve son alt başlık olan “Son Düşünceler” adlı kısımda ise yazar, kaleme almış olduğu bölümlerdeki konuların genel bir değerlendirmesini yapmıştır. Burada kapitalist düzenin sadece modern bir dünya oluşturmadığını, Orta Çağ’da bulunan sınıf sistemini de yeniden meydana getirdiğini belirtmiştir. Yazarın bu tespitlerinde eksiklikler bulunmaktadır. Orta Çağ’daki sınıf sisteminin yeniden meydana getirilmesi söz konusu olmamıştır. Ancak bu sınıfsal sisteme benzer bir sistemin meydana geldiği söylenebilir. Kapitalist düzendeki sınıf sisteminin tamamen ekonomik durum doğrultusunda meydana gelmesi iki dönem arasındaki farklılığı ortaya koymaktadır. Zira Orta Çağ sınıf sistemimin oluşmasında ekonomik durumdan ziyade soy, meslek ve toplum içerisindeki statüler etkili olmuştur. Yazarın ortaya attığı bu düşünce doğrultusunda “Kapitalist düzen, modern bir dünya oluşturmak yerine eski dünyayı mı diriltti?” ve “Kapitalizm aslında Orta Çağ mı?” soruları akıllara gelmektedir. Bu sorular ise farklı çalışmalarda ve geniş perspektiflerde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Eserin son bölümünü, metnin içeriğinden bağımsız şekilde, “İslam ve Kapitalizm” adlı bir ek bölüm oluşturmaktadır. Bu bölümde, Orta Çağ’dan itibaren kaleme alınmış olan el-İdrisî, İbn Havkal, İbn Haldun gibi Müslüman müelliflerin eserlerinden ve modern dönem İslam tarihçilerinden verilen bilgiler doğrultusunda “İslâm dünyasında kapitalizm var mı?” sorusu tartışmaya açılmak ve cevap aranmak istenmiştir. Günümüzdeki İslam ülkelerindeki iktisat sistemleri üzerinden de bu soruya cevap arandığı görülmüştür.

Sonuç olarak, eserde günümüzde de etkili olan kapitalist düzenin oluşmasında kronolojik bir akış verilmek istenmiştir. Bu düzenin oluşmasındaki etkili güçler ve ticari sistemlerinden bahsedilerek, kapitalizmin kökenini belirlemek amaçlanmıştır. Tüccar sermayesi ve ticari düzen ekseninde aktarılmış olan bilgilerde, kanaatimizce eksik ya da tek boyutlu çıkarımlar mevcuttur. Ancak kaynak ve araştırma eserlerinin kullanımı, metnin içerisinde farklı tartışmalara ve görüşlere yer verilmesi, farklı dönemlerdeki ticari düzenlerin karşılaştırılmasına olanak sağlanması gibi etmenler eserin kıymetini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte yazar, bu eserinde “*Ticari kapitalizmin tarihi hangi döneme dayanmaktadır?*” ve “*Ticari kapitalizmi oluşturan sermaye ve tüccar arasındaki ilişki farklı dönemlerde nasıl etkilenmiştir?*” sorularının üzerinde durmuştur. Tüccar sermayesi bağlamında oluşturulmuş olan tüccar kapitalizmi ve ticari kapitalizm adlı iki kavram doğrultusunda bu sorulara cevap aranmıştır. Kanaatimizce, yazarın ortaya attığı bu iki soru oldukça önemlidir. Nitekim kapitalizmin kökenleri ve oluşumu başta iktisat tarihçileri olmak üzere birçok tarihçi ve düşünürün tartışma konusu olmuştur. Yazar, bu tarihçi ve düşünürlerin fikirlerine eserinde yer vermiş, karşılaştırmalar yapmış ve okuyucunun yeni tartışmalar, sorunlar ortaya atmasını istemiştir. Ancak kapitalizmin kökenlerini doğrudan Orta Çağ’daki İtalyan şehir devletleri üzerinden ortaya atmasında yanlışlıkların olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim her dönemin kendine has özellikleri ve kuralları olmuştur. Bundan ötürü, Orta Çağ ve İtalyan şehir devletlerinin ortaya koyduğu ticari ağlar ve kuralları da bu açıdan değerlendirmek gerekmektedir. Kapitalizm kavramı XIX. yüzyıldan itibaren ortaya atıldığına göre, doğrudan

bu şehir devletlerine kapitalist demek hem yanlıştır hem de tarihçiliğin doğasına aykırıdır. Ayrıca tüccar kapitalizmi doğrultusunda sermayelerin, ticari düzeni belirlediği ve bu durumun ilerleyen süreçlerde değişiklik gösterdiği tezi de geçerlidir. Zira eserde de belirtildiği gibi İtalyanların ortaya koyduğu tüccar düzeni, Portekizliler ve İspanyollar ile devlet-tüccar sermayesine dönüşmüştür. Hollandalı tüccarlar ise devletten bağımsız hareket etmiş ve ticari şirketleri bu durumu sürdürmüştür. İngilizlerin ilk zamanlarında da bu durum devam etmiş, daha sonraki süreçte ise ticari düzen doğrudan devletin kontrolü altına alınmıştır. Ancak dünya kapitalizminin doğrudan bir devletin kontrolüne girmesinden sonraki süreçte “Müstemele yani sömürge anlayışında bir değişiklik olmuş mudur?” sorusu akıllara gelmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere yazar, bu eseri vasıtasıyla yeni soruların ve tartışmaların oluşmasında etkili olmak istediğini göstermiştir. Yaptığı birçok tespit doğrudur ancak bu tespitlerin birçoğu tartışmaya açık hâdedir. *Ticari Kapitalizmin Kısa Tarihi*; kapitalist düzenin kökenlerini aramak, oluşumundaki tüccar-sermaye etkileşimini daha detaylı araştırmak, düzenin oluşmasındaki farklı etken ve unsurların değerlendirmesini yapmak, en önemlisi de kapitalizmin ne olduğunu anlayabilmek adına giriş düzeyinde, önemli ve kıymetli bir eserdir.